

Сосков Р. М.,

*здобувач кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***КОНЦЕПЦІЇ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ КРИМІНОЛОГІЇ****CONCEPT ESSENCE “CRIMES IN THE SPHERE OF ECONOMIC RELATIONS”
IN MODERN UKRAINIAN CRIMINOLOGY**

Досліджуються питання дефініції поняття «злочини в сфері економічних відносин» та значення цього процесу у класифікації економічних злочинів

Ключові слова: економічна злочинність, злочини в економічній сфері, класифікація економічних злочинів.

Исследуются вопросы дефиниции понятия «преступления в сфере экономических отношений» и значение этого процесса в классификации экономических преступлений.

Ключевые слова: экономическая преступность, преступления в экономической сфере, классификация экономических преступлений.

Questions of defining the concept of „crimes in the sphere of economic relations” and the importance of this process in a classification of economic crimes

Key words: economic crime, economic crimes, classification of economic crimes.

Дослідження економічної злочинності є нині однією з найактуальніших проблем кримінології. Пов'язано це з багатьма причинами: по-перше, ці злочини завдають Україні величезних збитків; по-друге, виявити цей вид злочинів у багатьох випадках складно; по-третє, виявити злочинність в економічній сфері і розробити план запобігання в повному обсязі неможливо через те, що розмір тіньової економіки, яка є плідотворним підґрунтям для скоєння економічних злочинів, оцінений приблизно. Внаслідок вищезазначених причин потребують досконалого вивчення такі питання, як природа і зміст злочинів в економічній сфері, їх особливості порівняно з іншими видами злочинів, класифікація цих злочинів та способи запобігання і боротьби з ними.

«У сучасній ситуації виникла об'єктивна необхідність нового концептуального підходу до вивчення феномена сучасної корисливої економічної злочинності, особливо причин, що її породжують, динаміки і структури найбільш небезпечних корисливих злочинів, які тісно пов'язані з економікою і основними напрямками її реформування», – констатує М.Б. Бучко [1, с. 2].

Але перш ніж дослідити означені моменти, треба з'ясувати дефініції «злочини в сфері економічних відносин», «економічна злочинність». Виявляється, що це питання ще й досі є дискусійним.

А.М. Бойко слушно зауважує: «І дотепер ні в зарубіжній, ні у вітчизняній кримінології єдиної думки стосовно розуміння сутності економічної злочинності немає. Щоб зорієнтуватися, в чому полягає проблема з'ясування поняття та сутності економічної злочинності, доречно хронологічно проаналізувати розвиток теоретичних концепцій» [2, с. 19].

З цим підходом не можна не погодитися, але ми вважаємо за доцільне надати не стільки хронологічні рамки наукових концепцій щодо злочинів

у сфері економічних відносин, скільки сутнісний аналіз визначення цього явища. Але, в першу чергу, необхідно визначити саму термінологію, яка використовується у дефінуванні понять «економічна злочинність», «злочини в сфері економічних відносин» тощо.

Ще відомий український вчений-кримінолог А.П. Закалюк визначив, що перш ніж досліджувати будь-яке соціальне явище (а злочинність як системне явище має всі ознаки соціального явища), треба визначити родові і видові ознаки цього предмету дослідження. Цей системний ґрунтовний підхід свідчить, по-перше, про складність і системність злочинності у сфері економічних відносин, по-друге, про складність визначення меж цього явища, по-третє, про необхідність чіткого термінологічно-понятійного апарату, який би дав змогу конкретизувати усі вище визначені моменти [3, с. 102].

Тепер більш ретельного розгляду потребують різноманітні вітчизняні і зарубіжні концепції дефінітивного визначення вищезазначеного явища.

А.П. Закалюк запропонував категоріальний підхід, який, до речі, використовували доволі часто інші вітчизняні кримінологи, – співвідношення загального, особливого та одиничного: «Місце вчинення злочинів у сфері економіки, яким є зазначена сфера, – це лише перша, загальна їх ознака. Наступною, більш специфічною ознакою цих злочинів є їх спрямування проти існуючих легальних економічних відносин, що відповідають загальним законам економіки та правовим нормам, які регулюють ці відносини. Родовим об'єктом злочинів у сфері економіки є зазначені економічні відносини, яким через вчинення злочинів свідомо чи несвідомо завдається шкода. Суб'єкти злочинів, які вчиняються у цій сфері, якщо вони не є учасниками економічних відносин, здебільшого не усвідомлюють, що вони порушують останні. Їх

помисли спрямовані проти певних елементів економічного процесу, найчастіше проти власності або речових ресурсів, та, як правило, не посягають на те, щоб зашкодити економічним відносинам, порушити їх. Їх мета більш вузька та предметна, щоб задовольнити власні матеріальні потреби, за сучасних умов нерідко – життєво необхідні. Інша річ, якщо злочини у сфері економіки вчиняють учасники економічних відносин, тим більше наділені в останніх певним статусом та повноваженнями, з метою змінити ці відносини, зашкодити їм або скористатися їх результатами, щоб задовольнити власні економічні інтереси. Тобто для цієї групи злочинів у сфері економіки, крім загальної (вчинення у цій сфері) та родової ознаки (спрямування щодо економічних відносин), потрібна ще одна (спеціальна) ознака – наявність економічного інтересу, тобто інтересу змінити через вчинення злочину економічні відносини на свою користь та отримати внаслідок цього власний економічний результат» [3, с. 102]. Єдине положення цього визначення, на нашу думку, є спірним. Автор зазначив, що економічні злочини спрямовані проти економічних відносин, а економіка є сферою їхнього скоєння. Але економічні відносини можуть бути як метою цих злочинів, так і сферою їхнього скоєння, або поєднувати в собі і сферу вчинення, і мету. Тоді, дійсно, задоволення якихось економічних інтересів є метою злочинів у сфері економічних відносин, а безпосередньо економічні відносини як підсистема економіки виступають сферою вчинення цього виду злочинів. Ці економічні інтереси відрізняються головною відзнакою – корисливістю, тому що саме ця системна ознака доводить протиправність дій суб'єкта, який задовольняє свої економічні інтереси.

Ю.М. Демідов визначив поняття економічної злочинності як сукупність протиправних, суспільно небезпечних, корисливих, таких, що заподіюють суттєву матеріальну шкоду, посягань на власність, яку використовують для господарської діяльності, а також на встановлений порядок регулювання економічними процесами й економічні права та інтереси громадян, юридичних осіб і держави особами, які виконують визначені функції у системі економічних відносин [4, с. 526].

М.Б. Бучко запропонував взагалі новий термін «корислива економічна злочинність», під якою пропонується визнавати «систему передбачених кримінальним законом протиправних діянь осіб з використанням наданих можливостей чи посадового становища, вчинених із метою незаконного збагачення, шляхом відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом, організації нелегальних (злочинних) видів підприємницької та іншої господарської діяльності, розкрадання і вивозу матеріальних цінностей за кордон» [1, с. 9].

Тобто, цей автор вважає корисливістю не системною ознакою, а окремим видом економічної злочинності. Сама система злочинів у сфері економічних відносин ще більш ускладнюється. Ми дотримуємося тієї точки зору, що корисливість виступає саме ознакою, а не критерієм класифікації для виокрем-

лення цього виду злочинів у сфері економічних відносин. А економічну злочинність автор визначив як «сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств та установ, незалежно від форм власності, шляхом використання службового становища і місця роботи, а також так званих злочинних промислів» [1, с. 10]. Не можна не відзначити розбіжність у визначенні терміну і розумінні сутності цього явища.

Також М.Б. Бучко запропонував визначити специфічними ознаками цього виду злочинності професіоналізм, організованість, системність, техніко-технологічна озброєність, латентність, корумпованість та політизованість.

О.О. Титаренко визначив не загальне поняття «економічні злочини», а специфічне галузеве поняття цього явища: «Сформульоване поняття «економічних злочинів у вугільній промисловості», під якими необхідно розуміти умисні корисливі злочини, що посягають на економічні відносини, а також на порядок управління економікою на об'єктах вугільної галузі, вчинені службовими та іншими особами, які включені в систему економічних відносин у цій галузі та заподіюють шкоду економічним інтересам працівників промисловості, самій промисловості та державі» [5, с. 8]. Якщо виокремити галузеву приналежність економічних злочинів, треба констатувати, що під економічними злочинами автором розуміються умисні корисливі злочини, що посягають на економічні відносини, а також на порядок управління економікою.

Економічні злочини виступають частиною корисливої злочинності, яка безпосередньо пов'язана зі світовими економічними відносинами та економічними зв'язками усередині країни. Розуміння цієї групи дій ще більше, на жаль, невизначене, ніж сама корислива злочинність. Але ці злочини і в Україні, і в багатьох країнах світу розглядаються як самостійна група. Це пояснюється багатьма причинами – економічними, кримінологічними соціальними і політичними. Економічні злочини – це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, які посягають на суспільні відносини різних форм власності та господарської діяльності. Економічна злочинність також розглядається як сукупність різних видів навмисних посягань на економічні відносини, що охороняються державою, незалежно від форм власності і видів діяльності суб'єктів, які виконують визначені функції у сфері виробництва, обміну, обслуговування, а також осіб, що пов'язані з регулюванням цієї діяльності та її контролем [6].

Економічна злочинність визначається як протиправна діяльність, яка охоплює різні зловживання економічною владою, посягає на порядок економічного управління, завдає істотної економічної шкоди інтересам держави, приватній підприємницькій діяльності або груп громадян, здійснюється постійно в межах і під прикриттям законної економічної діяльності менеджера з метою отримання наживи як фізичними, так і юридичними особами [7, с. 59].

З точки зору В.Г. Яригіна, економічна злочинність – це сукупність передбачених кримінальним законом умисних (необережних) злочинів, які зазіхають на суспільні відносини у сфері економіки, підривають її основи і завдають або створюють загрозу заподіяння шкоди охоронюваним законом інтересам громадян, суспільства або держави [8, с. 8].

Вважається, що злочини в сфері економічних відносин – це протиправні дії, спрямовані, у першу чергу, проти власності. І з цього приводу також виникають сумніви. Ми погоджуємось з зауваженням О.Г. Кальмана, який вважав: «<...>не зовсім зрозуміло, чому в статистичній звітності органів МВС відносять всі злочини проти власності до сфери злочинів економічної спрямованості» [9, с. 28].

С.Ф. Денисов і Т.А. Денисова твердять: «Економічна злочинність – соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, що проявляється у вчиненні умисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності, основним і безпосереднім об'єктом якої є майнові відносини і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг з метою одержання злочинних доходів» [10, с. 124]. Ці автори вже визначили злочини в сфері економічних відносин як злочини в сфері господарської діяльності, об'єктом якої виступають майнові і виробничі відносини. Тобто вони розширили межі вчинення такого виду злочинів.

Автори підручника «Кримінологія» (В.В. Голина та ін.) вважають: «Під злочинністю у сфері економіки (іноді її називають економічною злочинністю) кримінологи розуміють сукупність умисних корисливих злочинів легальної і нелегальної економічної діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають господарські відносини» [11, с. 257]. Ці дослідники визначили об'єктом вчинення злочинів у сфері економічних відносин господарські відносини, не уточнюючи при цьому, що розуміється під господарськими відносинами.

Дійсно, потрібно відзначити розбіжності у визначенні поняття «злочини в сфері економічних відносин». Одні вважають об'єктом цих злочинів господарські відносини, інші – майнові і виробничі відносини. На нашу думку ототожнювати ці поняття не можливо, бо вони розрізняються і своїм об'єктом, і своїми межами.

Інші дослідники (І.М. Даньшин та співавтори) таким чином розглянули дефініцію «економічна злочинність» (використовуючи як тотожні поняття «економічна злочинність», «злочини в економічній сфері»): «Згідно з теорією кримінології під таким поняттям розуміють сукупність посягань, що вчиняються у сфері економічних відносин та спрямовані на отримання економічної (корисливої) вигоди» [12, с. 126].

В іншій праці І.М. Даньшин відзначив, що економічна злочинність – це сукупність умисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної економічної діяльності, основним безпосереднім об'єктом

яких виступають відносини власності і відносини у сфері господарської діяльності [13, с. 172].

В.М. Попович зауважив, що, визначаючи поняття економічного злочину (саме таке поняття, а не злочин у сфері економічних відносин, він припускає вживати для описання економічної домінанти цих злочинів), ці поняття, насамперед, мають «віддзеркалювати або хоча б охоплювати діалектичну природу й технології сучасних криміногенних процесів у сфері економічних та цивільно-правових відносин, а також відображати такі основні складові елементи протиправного діяння, як навмисне або злочинно-халатне посягання на економічні інтереси суспільства в особі держави чи конкретних юридичних осіб усіх форм власності, бути здатними до: визначення і персоніфікації відповідальності суб'єкта злочину; урахування комплексу технологічних і рольових ознак скоєння злочину, а також визначення діапазону відносин, у межах яких може бути скоєний злочин» [14, с. 243].

А.М. Бойко пропонує встановити дефініцію «економічна злочинність» через дослідження основних концептуальних підходів до визначення цього терміну. З цим можна погодитися, але змінення економічної ситуації і проявів економічних злочинів потребують перегляду умовного концептуального розгляду. Його методологія дослідження цього соціального явища заслуговує на більш ретельний розгляд, тому що дослідник підійшов до цього з точки зору загальнофілософського підходу. Визначивши такий підхід як вивчення співвідношення таких категорій, як загальне, часткове та особливе, А.М. Бойко спочатку розглянув загальні характеристики злочинності взагалі, а також ознак та структури економічної системи будь-якої країни. Виходячи з того, що економічна злочинність – це, в першу чергу, злочини в сфері економіки, такий підхід дійсно надає можливість з'ясувати специфічні особливості такого виду злочинності. Він (підхід) також дає змогу визначити коло злочинів, які можуть бути віднесені до економічних, тобто дослідити співвідношення категорій загальне і часткове, тому що злочини в сфері економіки є різновидом злочинності. Далі, з метою визначення характерних особливостей злочинів у сфері економіки, необхідно розглянути співвідношення категорій «загальне» й «особливе», тобто співвідношення злочинності загалом та економічної злочинності зокрема.

Треба зауважити, що у вітчизняній кримінології зустрічаємо тотожне використання дефініцій «економічна злочинність» та «злочини в сфері економічних відносин». На нашу думку, це дуже важливий момент, який потребує чіткого, конкретного з'ясування. Будь-яка категорія чи дефініція можуть мати широке або вузьке тлумачення. Виходячи саме з цього твердження, можна гіпотетично уявити, що дефініція «економічна злочинність» може охарактеризувати розгляд цього явища у вузькому сенсі, а дефініція «злочини в сфері економічних відносин» – у широкому. Пояснюється це припущення тим, що економічні відносини відрізняються різноманіттям

та охоплюють всі соціальні відносини, в яких проявляються економічні інтереси. Щодо визначення «економічна злочинність» можна констатувати, що це злочинність, яка вчиняється тільки в сфері еко-

номіки. Тоді, на нашу думку, більш коректною для використання буде дефініція «злочини в сфері економічних відносин», бо саме вона відтворює видову ознаку цього явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бучко М.Б. Сучасна корислива економічна злочинність та заходи її попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / М.Б. Бучко ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т внутр.спр. – Х., 2002. – 24 с.
2. Бойко А.М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А.М. Бойко ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2009. – 423 с.
3. Курс сучасної української криминології : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 2 : Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – [Б. м.] : [б.в.], 2007. – 712 с.
4. Демидов Ю.Н. Экономическая преступность: [учеб. для вузов] // Криминология / под ред. А.И. Долговой; 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2008. – 526 с.
5. Титаренко О.О. Проблеми боротьби з економічними злочинами У вугільній промисловості (криминологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.О. Титаренко ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 14 с.
6. Безверхов А.Г. Теория экономических преступлений: предпосылки становления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2001/issue4/urist%5B2%5D.html>.
7. Предборський В.А. Економічна безпека держави: [монографія] / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
8. Ярыгин В.Г. Экономическая преступность в современных условиях: теоретико-прикладные аспекты : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В.Г. Ярыгин. – Нижний Новгород, 2006. – 20, [1] с.
9. Злочинність у сфері економіки: проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії / За ред. д-ра юрид. наук, проф. О.Г. Кальмана.– Харків: Вид-во ТОВ «Новасофт», 2005. – 255 с.
10. Денисов С.Ф., Денисова Т.А., Кулик С.Г. Криминологія. Особлива частина: [Навчальний посібник]. – Запоріжжя: КПУ, 2012. – 705 с.
11. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник / [В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисосед та ін.]; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. – Х.: Право, 2014 – 513 с.
12. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2009. – 288 с.
13. Криминологія: Загальна та Особлива частини: [Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисосед]; За ред. проф. І.М. Даньшина. – Харків: Право, 2003. – 352 с.
14. Попович В.М. Теорія детінізації економіки: [Монографія] / В.М. Попович. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 524 с.